

GÁBOR PÉTER

MAGYARORSZÁG FIZETÉSI ÉS ÁRUCSERE-FORGALMI EGYEZMÉNYEI NÉMETORSZÁG MEGSZÁLLÁSI ÖVE- ZETEIVEL (1947-1950)

Bevezetés

Ez a munka része egy nagyobb léptékű disszertációnak, mely részletesen foglalkozik majd a magyar jóvátétellel, valamint a második világháborút követő időszakban az ország külgazdasági helyzetével. Ez utóbbi terület – szemben a politikatörténeti vonatkozásokkal – mindvégig jóval kevesebb figyelmet kapott, és a mai napig sincs teljes egészében feltérképezve. A dolgozat, illetve ezen fejezet célja az, hogy elsődleges levéltári forrásokon keresztül képet adjon az 1945 utáni néhány esztendő számunkra sorsdöntő gazdaságpolitikai eseményeiről, a résztvevő felek stratégiáiról, valamint a magyar gazdaság korabeli állapotáról, valódi teljesítőképességéről.

Egyezmények az angol-amerikai megszállási övezettel (Bizónia)

A második világháború befejezését követően Európa gazdasága romokban hevert. A többéves harcok során szétzilálódtak a korábbi hagyományos gazdasági kapcsolatok, a háború alatt ugyanis a kontinens nagyobbik részének Németország érdekeit kellett tekintetbe vennie, s ez sokszor lehetetlenné tette az árucseré-forgalmat a korábbi partnerekkel. A harcok megszüntével szinte azonnal megjelent a korábbi, egymás közötti gazdasági kapcsolatok felújításának igénye. A tényleges áruforgalom azonban csak később indulhatott meg, hiszen az úthálózat, az infrastruktúra, a termelői kapacitások számos helyen csaknem teljesen megsemmisültek.

Magyarország a háborút leginkább megszenvedő országok közé tartozott. Nemcsak az elpusztított javak száma volt jelentős, de jelentős számban hurcoltak kezdetben (1944 márciusától) nyugatra, majd a frontvonal eltolódása után (1945 elejétől) mindinkább keleti irányba magyar érdekeltségű, állami vagy éppen magántulajdonban lévő értékeket. Egész gyárak, szinte a

teljes megmaradt vasúti és hajópark, a Nemzeti Bank aranykészlete került ki az országból, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Az országban fokozatosan alakultak ki a gazdaságpolitikai konszolidáció feltételei. Az 1945 januárjában aláírt fegyverszünetnek már voltak gazdasági vonatkozású passzusai is, ezek azonban jobbra követelményeket támasztottak, előírták például 300 millió amerikai dollár jóvátétel fizetését. A békeszerződés 1947-es aláírásáig Magyarország nem is számított szuverén államnak, hiszen a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) felügyelte a stratégiai fontosságú politikai és gazdasági területeket. Utóbbi esetében pedig – természetesen szovjet nyomásra – a jóvátétel mielőbbi megfizetése volt az elsődleges cél, aminek következtében – a leszereléseknek és elszállításoknak köszönhetően – tovább csökkent az amúgy is megfogyatkozott termelői kapacitás. Ez számos feszültséget és további problémákat gerjesztett (teljesítési nehézségek, hiperinfláció), amelyekről a későbbiekben lesz szó.

1947. február 10-én Párizsban aláírták Magyarországgal a békeszerződést, ezáltal a kormány átvehette a megszűnő SZEB-től annak eddigi jogositványait. Eddig az időpontig a szovjet és csehszlovák jóvátételről a felek már megállapodásra jutottak, sőt a szállítások is folytak, amit az 1946-os hiperinflációt követő pénzügyi stabilizáció (nemzetközi segítséggel) tett lehetővé. Szinte azonnal megindultak az egyeztetések mind a szomszédos, mind pedig a távolabbi, főként persze az ekkorra már jobbra szintén konszolidálódó nyugat-európai országokkal a gazdasági kapcsolatok újrafelveteléről, illetve azok intenzívebbé tételéről.

Az első fizetési egyezmény

1947. szeptember 15-18-a között tárgyalások folytak Budapesten a magyar kormány és Németország angol-amerikai megszállási zónájából érkezett kereskedelmi bizottság között. A kabinetet *Hardy Róbert* miniszteri osztályfőnök, míg az angolszászokat *Spencer Phenix* és *C. B. Dyson* képviselte. Ennek eredményeképpen aláírtak egy áru- és fizetési egyezményt, amelyhez mellékletként árujegyzéket is csatoltak. Tekintetbe véve a szállítási nehézségeket, a megállapodás d, pontja szerint a felek kormányai az érintett országok (Ausztria és Csehszlovákia) bevonásával vasútügyi értekezletet kezdeményeznek Bécsben, ahol az angol-amerikai megszállási zóna és a magyar határ közötti tranzit- és fuvar Költségek ügyében egyeztetnek, illetve a szállító-

eszközök (elsősorban vagonok, esetlegesen hajók) kérdésében foglalnak majd állást.¹

A megállapodás szerint a Magyar Nemzeti Bank (MNB) USA-dollár alapú számlát nyit Bizónia számára, amelyen keresztül az angolszász meg szállási övezet és Magyarország közötti árucseréhez kapcsolódó fizetési forgalom bonyolódik majd. Leszögezik továbbá, hogy az angol-amerikai csapatok közvetlen magyarországi vásárlásai *kívül esnek* az egyezmény ke retein, és ún. szabad dollárban egyenlítendő ki.² A számlaegyenleget elő szőr 1947. december 31-én, majd ezt követően negyedévente kell megvonni, és a mindenkori követelés azon része, ami két hónapnál nem régebben befizetett összegek levonása után fennmarad, szabad dollárban fizetendő a hi telező félnek. A fizetés történhet amerikai dollárban vagy angol fontban (1 angol font = 4,03 dollár), a kívánt pénznemről a teljesítő felet 30 nappal a teljesítés megkezdése előtt értesíteni kell (4. cikk). Mindkét fél 100 000 dollár erejéig mehet át tartozásba, az ezt meghaladó követelés határérték feletti része azonnal szabad devizában követelhető. A megállapodás 6. cikkelye rögzíti, hogy a Magyar Nemzeti Bank Németország egyesített angolszász kormányzatával közvetlenül egyezik meg a lebonyolítás technikai részleteiben. (Felmerült egy olyan tervezet is, amely szerint Magyarország minden esetlegesen a javára térítendő összeget szabad dollárban kér, ebben az esetben a 30 napos értesítési kötelezettség értelmét veszti és hatályon kívül kerül.) Az angolszász hatóságok a magyar kivitel tranzitfuvar-költségeit eredeti pénznemben vagy USA-dollárban térítik meg az exportőröknek. Végezetül az MNB kérvényezi az angolszász delegációt, hogy nevezzék meg az esetlegesen megszűnő katonai kormányzat utódját, amely a szerződési kö telezettség betartásáért felelősséggel tartozik. Amennyiben ez bekövetkezik, a mindenkori számlaegyenleg a hitelező fél részére szabad dollárban azonnal kérhető legyen.³

A fenti dokumentum csak általánosságban határozta meg a felek közötti viszonyt. A konkrét lépéseket a Tárcaközi Külkereskedelmi Bizottság jegyzőkönyvében rögzítették. A jegyzőkönyv pontosítja a korábbi megnevezést, miszerint nem árucseremegállapodás, hanem *fizetési egyezmény* készült. Erről külön emlékiratot is szerkesztettek, ami kereskedelmi, utazási,

¹ MOL, XXIX-L-1-m egység, 20. doboz, Németország, 7127/1947. sz. irat elintézése. Budapest, 1947. szeptember 27. Valamennyi dokumentum itt található, ezért ebben a fejezetben a továbbiakban csak iktatószámot és a dátumot tüntettem fel (ha volt ilyen).

² A „szabad dollár” kifejezés azt jelentette, hogy az eladó fél a kapott devizát szabadon, megkötések nélkül felhasználhatta, míg a „zárolt dollár” csak az egyezmény árujegyzékében szereplő tételek megvásárlására lehetett fordítani.

³ 7121/1947. sz. irat elintézése.

eljárási, pénzügyi, távközlési és szállítási kérdésekkel foglalkozott. A kereskedelmi rész négy melléklete árulistákat tartalmaz, amelyek a két fél által figyelembe vett árucikkeket ismerteti. Ezek azonban nem rögzített tételek, kölcsönös megegyezéssel bármikor módosíthatóak. Ugyancsak nem említ szállítási kötelezettséget, vagyis egyik fél sem követelheti a másiktól kizárólagosan egy-egy árufajta leszállítását. (A későbbiekben érdemes összevetni ezeket a paramétereket a szovjet zóna hasonló tárgyú feltételeivel.)

A magyar fél számára elsődleges fontosságú árutétel 150 ezer tonna kokszt és ennek megfelelő Ruhr-vidéki szén volt. Ehhez azonban nemzetközi kvótát kellett szerezni, mivel a Ruhr-vidék ez idő szerint ugyancsak megszállt területnek számított. Magyarország erre irányuló igényét Bizónia Katonai Kormányzata támogatásáról biztosította. Nehezítette ugyanakkor a kapcsolatfelvételt, hogy a távközlési összeköttetés ez idő szerint csak Németországból volt lehetséges magyar területre, fordítva egyelőre nem. Elsősorban politikai akadályok tornyosultak a kérdés előtt, amelyeket a békeszerződés aláírását követően fokozatosan sikerült felszámolni, a technikai fejlesztésekkel és javításokkal párhuzamosan.

A négy lista megoszlása a következő:

A-lista: azon termékek, amelyeket az angolszász katonai kormányzat Magyarországtól vásárolna.

1. Alkaloidák 2. Kötőzónafalak 3. Véralbumin 4. Cirokseprű 5. Toll és pehelytoll 6. csontenyv 7. Technikai zsírok 8. Keményfa 9. Gyógynövények 10. Szaruliszt 11. Sósav 12. Jutazsák és zsákvázon 13. Bőrök 14. Nitrogéntartalmú műtrágya 15. „Pannofix” szórmék 16. Hüvelyesek 17. Zöldség- és takarmánymagvak 18. Állatgyógyászati szérumok 19. Borkősav 20. Vazelin és vazelinolaj 21. Furnérlemezek- és lapok.

(Megjegyzés: a 14. tételt 1948 tavaszáig, a 17-et 1948 júniusáig nem lehetett szállítani.)

B-lista: árucikkek, melyeket Magyarország az A listán felül eladásra kínál.

1. Marhahús 2. Keserűvíz 3. Ömlesztett sajt 4. Juhsajt 5. Cigaretták 6. Száritott gyümölcs 7. Száritott zöldség 8. Friss gyümölcsök 9. Friss zöldségfélék 10. Hizlalt liba és kacska 11. Füstölt libamell és comb 12. Libaszír 13. Libamáj 14. Nyúl és lőtt vad 15. Vegyesíz 16. Hagyma és fokhagyma 17. Pirospaprika 18. E-vitamin tartalmú paprikapüré 19. Vágott baromfi 20. Puffasztott cirokdara 21. Pulp, meggy- és almalé 22. Nád 23. Kolbász 24. Levespor száritott hüvelyesekből 25. Savanyúkáposzta 26. Konzervhús 27. Baromfikonzerv 28. Paradicsompüré 29. Bor és szesz.

C-lista: magyar szempontból fontos importárúk.

1. Ruhr-kokszt 2. Szén 3. Kőszénkátrány-szerek 4. Kalcinált szóda 5. Kémiai cikkek 6. Dinamó- és transzformátorlemezek 7. Mélyhúzólemez 8. Festékanyagok (anilin) 9. Ötvözött vas 10. Vas és fémáru 11. Gépszerszámok, gépek 12. Salétromsav 13. Fenol és

krezol 14. Gyógyszervegyészeti cikkek 15. Üvegipar kvarchomok 16. Ócskavas 17. Hidegen hengerelt szalagacél 18. Faköszörület, fa és cellulóz.

D-lista: árucikkek, amelyeket Németország angol-amerikai övezete kínál eladásra.

1. Kovaföld 2. Folypát 3. Kősó 4. Komló 5. Dízelmotorok 6. Motoralkatrészek 7. Bányagépek 8. Vasúti jelzőkészülékek 9. Textilgépek (szövő) 10. Nyomdagépek 11. Pamutgyártó gépek 12. Rádió- és telefonkészülékek 13. Háztartási elektromos készülékek 14. Magasfeszültségű kapcsoló-berendezések 15. Mindenféle elektromos motor 16. BOSCH-gyártmányok 17. Szénkefék 18. Elektródák 19. Dugattyúk 20. Serfőző készülékek 21. Fogászati berendezések 22. Röntgen- és orvosi gépek 23. Sebészeti felszerelések 24. Tudományos berendezések 25. Finommechanikai gépek 26. Látócsövek, mikroszkópok 27. Fényképezőgépek 28. Rajzoló-berendezések 29. Motorkocsik 30. Opel-alkatrészek 31. Traktorok.

Külön dokumentum ismerteti a két fél közötti megállapodás részleteit: úgymint technikai kérdések, fizetési módozatok, a fedezet problémája, hitelkeret kijelölése. A pénzügyi megállapodás szerint az MNB Devizapénztára a Joint Foreign Exchange Agency (JFEA) részére kamat- és költségmentes dollárszámlát vezet, amit a Központi Könyvelőség nyit meg. A számla neve: Joint Export-Import Offset Account (a továbbiakban: Offset Account). Hasonló számla létesül Németországban az MNB részére. A megállapodás 3. pontja szerint a Devizapénztár a JFEA hasonló fizetési megbízásait 100 000 dollár összegig fedezethiány (ún. „*overdraft*”) esetén is forintosítja. 100 000 dollárt meghaladó összeg esetén a megbízásokat további intézkedésig BC számlára helyezik. A 6. pont kimondja, hogy a december 31-én, március 31-én, június 30-án és szeptember 30-án az Offset Account egyenlegének azon részét, amely 2 hónapnál régebben került számlára, és még fel nem használt fizetésekből tevődik össze, szabad devizában kell megtéríteni (USA-dollár vagy font sterling, 1 font = 4,03 dollár). A teljesítő felet a választott pénznemről a tranzakció előtt 30 nappal kell értesíteni. Amennyiben a fentiek értelmében magyar követelés halmozódik fel, azt amerikai dollárban követeli a német féltől.⁴ A vasúti szállítás során (Ausztrián keresztül) felmerült tranzitdíjakat háromhavi tételekben fizetik meg amerikai dollárban a MÁV-nak. A szállítóeszközök tekintetében úgy határoztak, hogy „*az exportőr ország állít vagonot, és a határon az ellenország vagonjait csak egyenlő számú vagon ellenében cseréljük ki.*”⁵

Egy 1947. szeptember 15-i keltezésű dokumentum arról számol be, hogy az angolszász hatóságok által megnyitni kívánt dollárszámla az áru-

⁴ Bo. 7127/1947 II. sz. irat. Budapest, 1947. december 20.

⁵ Uo.

csere-forgalmon túl az ún. „invisible” (láthatatlan) költségek fedezésére is szolgálna. Ez utóbbi fogalomba értették a külkereskedelemmel kapcsolatos mindenféle mellékköltséget (fuvar, tárolás, stb.), illetve az ilyen ügyekben utazók létfenntartási költségeit, különböző támogatásait is. („*Nem szigorúan árutermészetű fizetés*” – ahogy az irat eredetileg megfogalmazta.) A dollár és a birodalmi márka értékarányát átlagosan 1:10-hez állapították meg. A márka feketepeciaci árfolyama Németország-szerte ugyan jóval meghaladta ezt az értéket, a hivatalos azonban alatta volt, így korrekt lépésnek tűnt egyfajta súlyozott árfolyam meghatározása. Arról is szó esett, hogy a font- vagy dollárfizetés tekintetében a hitelező fél dönthet. A szállítással kapcsolatban pedig felmerült, hogy Ausztria helyett cseh területen (a Prága-Pilsen vonalon) lehetne kieszközölni a vasúti transzportot, ugyanis fennállt a veszélye annak, hogy az Ausztriában lévő szovjet hatóságok a potsdami egyezményre való hivatkozással esetleg visszatartják a hazafelé tartó üres német vagonokat.⁶

A második fizetési egyezmény

Az 1947. október 5-én tető alá hozott egyezményt a Frankfurtban 1948. augusztus 6-án aláírt dokumentum váltotta fel, amely augusztus 1-ig visszamenőleg lépett hatályba és 1949. július 31-ig, egy éves időtartamra szólt. Ebben már meghatározott kvótákat is lefektettek. A magyar fél részéről 15 millió dollár értékű kivitel és 11 millió dolláros behozatal volt előirányozva. (Ez később némiképp módosult.) Az export legnagyobb része mezőgazdasági termék volt, ezen felül kisebb tételben ipari gyártmányok, nyersanyagok szerepeltek benne. A behozatali listát nehézipari készárúk (gépek, fémgyártmányok, villamos berendezések), segédanyagok, vegyszerek alkották, valamint – külön tételben – allokációs koksiz is szerepelt benne 2,9 millió dollár értékben. A fizetési forgalom tekintetében jórészt érvényben maradtak az 1947-es szerződés pontjai, az továbbra is az Offset Account dollárszámlán bonyolódott, ám ez utóbbi átkerült az újonnan létrehozott Német Tartományok Bankjához (Bank Deutscher Länder, BDL). A korábban 100 000 dolláros kölcsönös elszámolási keretet viszont egymillió dollárra emelték. Ennél nagyobb összegű tartozás 1 000 000 dollár feletti részét a hitelezőnek szabad dollárban kellett lerónia. A koksizért *csak* szabad devizával lehetett fizetni, az Offset Accountról csak akkor, ha a magyar félnek köve-

⁶ A dokumentum jórészt rendezetlen anyagban található, dátum és iktatószám nélkül.

telése állt fent a negyedéves terminus végén a német (angolszász) exportörökkel szemben.⁷

Az új árucserre- és fizetési egyezményhez csatolt árujegyzék a következőket tartalmazta:

Magyar export	Érték (USD)
a. Mezőgazdasági termékek	7,8 millió
b. Ipari termékek	5 millió
c. Vegyes cikkek	2,3 millió
d. Egyéb áruk	0,6 millió
Export összesen	15,7 millió

Magyar import	Érték (USD)
a. Gépek, fémgyártmányok, villamos berendezések	5 millió
b. Vegyszerek és rokontermékek	2,3 millió
c. Egyéb ipari termékek	1 millió
d. Egyéb áruk	kb. 6 millió
Import összesen	kb. 14 millió

Külön tételben allokációs kokszt vásárlása is szerepel, 2,9 millió dollár értékben.

A magyar fél reményét fejezte ki arra nézve, hogy további mezőgazdasági szállításokért is kaphat ellentételezést szabad devizában. Az angolszász hatóságok nem zárkóztak el ez elől, de feltételül szabták, hogy az összeg egy részéért német árut vásároljunk. A vegyes cikkek szállítására mindkét fél csak szükség esetén ad ki exportengedélyt, és a kontingensek kiegészítik egymást mind érték, mind kölcsönös szükséglet szempontjából.⁸

1948 nyarán Németország angolszász megszállási övezetében (majd nem sokkal később a szovjet zónában is) pénzreformot vezettek be. Ennek keretében 100 birodalmi márkányi bankbetét értékét 6,5 új német márkában állapították meg, de a készpénz cserearánya ettől eltérően alakult, kisebb összegnél kedvezőbb, nagyobb mennyiségben viszont gyengébb átváltási kurzust alkalmaztak. Ezért az átmenetileg beállt bizonytalanság miatt az árukontingensek értékét az előző évi szerződés árbázisán tüntették fel.

1949. június 3-án, tehát még az előző lejártá előtt ismét sor került egy aláírási ceremóniára, amely 1949. szeptember 30-ig meghosszabbította az 1948-as szerződést, hogy legyen idő a következő terminus alaposabb előkészítésére. Az így visszamaradó 4 hónapra kiegészítő export-import kontin-

⁷ Dátum és iktatószám nélküli dokumentum.

⁸ 7127/1947 III. sz. irat, dátum nélkül.

genseket határoztak meg. (Az eredeti összegeket az egész időszakra vonatkozólag utólag kölcsönösen 20-21 millió dollár körüli értékre emelték.) Ennek megfelelően Magyarország exportkerete 4,6 millió USA-dollárra nőtt, ami főleg mezőgazdasági terményből (2,5 millió) állt, de tartalmazott egyes cikkeket (2 millió) és ipari termékeket (100 000 dollár értékben) is. Az import ugyanekkor 12-13 millió dollárt tett ki, és a már korábban is szállított gépeket, fémtermékeket (7,5 millió) vegyipari árukat (2,6 millió), egyes cikkeket (2 millió) és ipari termékeket (160 000 dollár) tartalmazta.⁹ A legfontosabb újítás a korábbiakhoz képest az volt, hogy a Bizóniával kötött első egyezmény érvényben lévő fizetési megállapodása innentől kezdve a francia zónára is kiterjedt, vagyis Magyarország immár a teljes nyugatnémet megszállási övezettel (Trizóniával) szerződéses gazdasági kapcsolatban állt.¹⁰

1949 tavaszán számba vették, hogy a felek milyen arányban használták ki a kontingenseket. Kiderült, a magyar fél közel 100, míg a német 50 százalék körül szállított. Az értékkülönbség részben követelés, részben szabad deviza formájában állt fenn. A korábbi egyezményben rögzítették, ha a mindenkori számlaegyenleg Magyarország javára 1 millió dollár felett van, a többletet az MNB szabad dollárban hívhatja le. Az 1 millió dollár alatti összegek esetében a két hónapnál régebbi követelések hívhatók le a fenti módon. Ezen összegekből kocsz vagy vasérc is vásárolható.¹¹ A vegyesbizottsági tárgyalások ez ügyben 1949. június 3-án zárultak le, ennek eredményeképpen a magyar exporttételt 14,76 millió dollárról 19,34 millióra, a németet pedig 11,28 millióról 25-26 millióra emelték. Magyarország kontingense azért bővült kisebb mértékben, mert eddig többet exportált, mint a német fél.¹² A magyar kiviteli pótkontingens a következőket tartalmazta: rozs 2,5 millió, szerszámgépek 100 000, fűzfavessző 20 000, gyümölcs, főzelék, pulp, paprika, tojás 2 millió dollár értékben. Az értékelés azt is kimutatta, hogy az 1947 októberétől hatályos egyezmények révén a magyar fél mintegy 3,5 millió szabad dollárt termelt ki.¹³

Az 1949. február havi kereskedelmi forgalom a következőképpen alakult:¹⁴

⁹ Uo., Bo. 7127/1947 VII. sz. irat, 1949. június (nap nélkül).

¹⁰ Németország, 47. o. (dátum és iktatószám nélkül).

¹¹ Uo., utólagos betoldás a 47. oldalon (1949. február 4.)

¹² Uo., utólagos betoldás a 48. oldalon (1949. június, nap nélkül).

¹³ Uo.

¹⁴ Iktatószám nélküli 3 oldalas dokumentum. Budapest, 1949. április 2.

Export	1949. február (1000 USD)	Évi kontingens szá- zalékában
Mezőgazdasági ter- mékek	579	8,3
Ipari termékek	136	2,7
Vegyes áruk	35	1,5
Egyéb cikkek	166	33,2
Összesen	916	-

Export	1948. augusztus óta összesen (1000 USD)	Évi kontingens szá- zalékában
Mezőgazdasági ter- mékek	4607	66
Ipari termékek	1821	36
Vegyes áruk	1394	60,7
Egyéb cikkek	3872	774,5 (!)
Összesen	11.694	-

Import	1949. február (1000 USD)	Évi kontingens szá- zalékában
Gépek és villamos berendezések	401	8
Vegyszerek	209	9
Egyéb ipari áruk	20	2
Vegyes cikkek	47	2
Különféle áruk	108	24
Mérnöki tanácsadási költségek, rajzok	6	3
Összesen	791	-
Kocsz	98	-

Import	1948. augusztus óta összesen (1000 USD)	Évi kontingens szá- zalékában
Gépek és villamos berendezések	797	16
Vegyszerek	1330	57,3
Egyéb ipari áruk	96	9,8
Vegyes cikkek	138	5,9
Különféle áruk	355	71
Mérnöki tanácsadási költségek, rajzok	6	3
Összesen	2722	-
Kocsz	358	-

	1949. február (1000 USD)	Évi kontingens szá- zalékában
--	-----------------------------	----------------------------------

Exclearing export (friss libamáj)	3	-
Exclearing import		
- kocsz	-	-
- egyéb	-	-
- BOSCH-gyártmányok	-	-

	1948. augusztus óta összesen (1000 USD)	Évi kontingens szá- zalékában
Exclearing export (friss libamáj)	3	-
Exclearing import		
- kocsz	534	-
- egyéb	8	-
- BOSCH-gyártmányok	9	-

Az 1949. márciusi adatok szerint Magyarországnak 179 000 dolláros követelése állt fenn a német féllal szemben (714 500 dollár export/535 500 dollár import). A hazai szakemberek egyöntetűen rámutattak arra, hogy segíteni kell a behozatalt, mert július 31-én lejár a szerződés, és egyensúlyba kell kerülnie a pénzügyi mérlegnek, különben azt a látszatot keltenénk, hogy Magyarország a Trizóniával folytatott kereskedelmet dollárgyűjtésre használja fel. Fő exportcikkünk ez idő szerint a bauxit és a nád volt, míg a behozatali oldalon vetőmagok, komló, írógépek és vegyszerek szerepeltek. Már ekkor szóba került a francia zóna bekapcsolása is a kereskedelmi forgalomba, amíg azonban egy vegyesbizottság a fizetési megállapodásokat nem rögzítette, Magyarországnak az innét vásárolt termékekért szabad dollárban kellett fizetnie.

Ennél azonban lényegesen komolyabb következménye volt a Joint Export-Import Account (JEIA) rendelkezéseinek. Ez ugyanis előírta, hogy központi engedély szükséges azokhoz az exportműveletekhez, amelyek nem a Marshall-, illetve sterlingövezethez tartozó országok, vagy az USA, Kanada és Új-Foundland felé irányulnak. Emellett teljes felülvizsgálati és döntési jogot vindikált magának mindazon külföldről érkezett feldolgozási megbízások (Veredlungsgeschäfte) tekintetében, amelyeknél a fizetés részben vagy teljesen készpénzben történik. (A Neue Zürcher Zeitung szerint ezek az intézkedések a gyakorlatban a kelet-európai országokba irányuló kivitel megnehezítését szolgálták.) A hidegháború tehát elérte a gazdaságot

is, s bár a következő évre még tető alá hoztak egy megegyezést, a két állam közötti kapcsolatok fokozatosan leépültek.¹⁵

Mindezek tetejébe már 1949 januárjában megjelent egy angol-amerikai közlemény, miszerint a Bizónia gazdaságát válság fenyegeti. Nem lendült fel a termelés, csökkent az árukereslet, ugyanakkor megnőtt a hiteligeny, de nem produktív célra, hanem a jövőtől való félelem miatt, a magángazdaság pedig nem képes finanszírozni önmagát. A munkanélküliek száma a lélektaninak tartott egymilliós határ fölé emelkedett.

A harmadik fizetési egyezmény

A harmadik egyezményt hosszas előkészítés után végül 1949. október 19-én írták alá, melynek érvényessége 1949. október 1-től 1950. szeptember 30-ig tartott. Eszerint az új kontingens mértéke a korábbi duplájára, kölcsönösen 42,6 millió USA-dollárra emelkedett. A magyar kivitel zöme – mintegy 30 millió dollár értékben – továbbra is mezőgazdasági cikk (elsősorban kenyér- és takarmánygabona, sertés- és marhahús, valamint cukor és egyéb élelmiszerek) volt, az ipari termékek értéke 2 millió dollárt tett ki. Az importot pedig úgyszintén a korábbiakban is vásárolt gépek, fémipari termékek, elektromos berendezések (30 millió dollár), valamint vegyi anyagok (7 millió dollár), optikai cikkek, textilnyersanyagok, fonalak és egyéb termékek (utóbbiak összesen 5 millió dollár) alkották. Ezen felül 1,5 milliós keretet különítettek el a tranzitáruk tengeri fuvardíjaira, kikötői és egyéb szállítási tételekre, további 150 000 dollár műszaki tanácsadásra, licencekre és fénymásolatokra, valamint 100 000 dollár utazási költségekre állt rendelkezésre. A kölcsönös elszámolási keret (overdraft) 1 millióról 3,5 millió dollárra emelkedett. Az ezt meghaladó összeg továbbra is bármikor szabad dollárra volt konvertálható, akárcsak a *„március 31-én, június 30-án, szeptember 30-án, illetve december 31-én fennálló számlaegyenleg azon része, amely a január 31-i, április 30-i, július 31-i, illetve október 31-i számlaegyenlegből a rákövetkező 2 hónap alatt elkönyvelt terhelések-jóváírások figyelembevételével folyótan ki-egyenlítettlen maradt.”*¹⁶

Minden október 31-ig megkötött szállítási szerződés az elmúlt pénzügyi év kontingensét terhelte. Ugyanez vonatkozott az ebből az időszakból kihasználatlanul maradt keretekre is. Ezen túlmenően minden importkötés az új kontingensekre vonatkozott, azok az október 1-ig lebonylított mező-

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo., 44-47. o.

gazdasági szállítások is, amelyek az elmúlt év kontingensét *meghaladó* volument tettek ki. A két fél megállapította, hogy kompenzációs ügyletekre nincsen szükség. A fizetések tekintetében nem történt lényegi változás. A szén kivételével minden áru és szolgáltatás esetében a pénzforgalom a BDL érdekeltségébe került „Offset Account” számlán bonyolódott, akárcsak a szállítási- és fuvar költségek, valamint (immáron) a Németországi Szövetségi Köztársaságba utazó megbízottak költségei. Az utazási költségeket külön szabályozás szerint utalták ki.¹⁷

1950 márciusának második felében Majna-Frankfurtban egyeztető tárgyalások folytak a felek közt bizonyos függő kérdésekről. Ennek eredményét *dr. Bakonyi Béla* ismertette. A dollárklauzula továbbra is érvényben maradt, de a számláról történő levételt megszigorították. Amelyik fél bármekkora összeget kívánt leemelni, vegyes bizottság összehívását kezdeményezhette a követelés „*áruvonalon történő rendezése céljából*.”¹⁸ Amennyiben ez eredménytelen volt, akkor lehetett csak jóváírni a szóban forgó összeget. A gyakorlatban azonban csak nagyobb összegű tranzakciók esetében ült össze a bizottság, noha összeghatárt nem állapított meg a jegyzőkönyv. Nagyobb tétel lehívásakor ugyanis veszélybe kerülhetett a kölcsönös elszámolási keret (overdraft), ennek megváltoztatásához pedig a nyugatnémet kormány engedélyére is szükség lett volna. Mindazonáltal a magyar fél úgy ítélte meg, hogy egy esetleges eladósodás 5 millió dollár erejéig nem jelent komolyabb veszélyt a gazdaságra nézve.

Megállapodtak a MÁV-val szembeni 1,1 millió dolláros adósságról is: 1950 júniusáig 300 000 dollárt kapott a vasút, szeptember végéig pedig havi részletekben törlesztették a maradék összeget. Megegyeztek abban is, hogy a német fél negyedévente kiírja az exportkontingensek 25 százalékát és ezekre behozatali engedélyt is ad. A kiírásoknál tekintetbe veszik a magyar szállítási lehetőségeket és a magyar idénycikkeket. Ez utóbbiakat külön jegyzőkönyvben tüntetik fel. Végül a tranzitügyletekkel kapcsolatban leszögezték: ez kölcsönös érdeke mindkét félnek (ugyancsak jegyzőkönyvben rögzítették), és esetenkénti vizsgálatban állapodtak meg. Ennek legfőbb jelentősége a kimondottan sterlingcikkék (gumi, juta, stb.) klíringdollár ellenében történő importja szempontjából volt. Kialakult gyakorlat még nem létezett: a német engedélyezés attól függött, milyen volt az érintett harmadik ország számlaegyenlege a BDL-nél.¹⁹

¹⁷ Bo. 7127/1949 VIII. sz. irat. Budapest, 1949. december 13.

¹⁸ Bo. 1156/1950 sz. irat, keltezés nélkül.

¹⁹ Bo. 1156/1950 sz. irat, keltezés nélkül.

1950 márciusát követően több dokumentum nem áll rendelkezésre ebben a témakörben, és nincs utalás arra nézve sem, hogy megújították-e az 1950 szeptemberében lejáró árucseré-forgalmi egyezményt. Minden jel szerint nem így történt. A hidegháború kiteljesedésével hosszú ideig nem került sor egyetlen nyugat-európai állammal sem komolyabb gazdasági megállapodásra.

Egyezmények a szovjet megszállási övezettel

Az első egyezmény

A magyar kormány a Bizóniával folytatott tárgyalásokkal párhuzamosan felvette a kapcsolatot a szovjet megszállási övezet illetékeseivel is. Eltérően az angolszász hatalmaktól, a szovjet fél *fizetési megállapodást* kötött Magyarországgal, amelyet 1947. augusztus 15-én írtak alá. Érvényessége egy évről szólt, és meg nem hosszabbítása esetén is hatályosnak számított mindazon ügyletek végleges lebonyolításáig, amelyeket az érvényesség idején belül kötöttek, de annak lejártáig le nem bonyolítottak. Minden egyezményen belül történő fizetés dollárban történt. A szállítandó árukról sem kontingenst, sem árat nem közölt az egyezmény. Az elkövetkező három hónapra a magyar félnek a Német Zónaközi és Külkereskedelmi Igazgatóság (Deutsche Verwaltung für Interzonen und Aussenhandel)²⁰ nevű német külkereskedelmi szervezettel kellett szállítási tervet kidolgoznia. Ezt a szervezetet szovjet katonai adminisztráció felügyelte (teljes nevén: Verwaltung für Aussenhandel der Sowjetischen Militäradministration Deutschlands, röviden: VfA der SMAD, vagy egyszerűen csak VfA). Az áruszállításokra magánfelek kötöttek szerződést egymással, az ügylet érvényességéhez azonban a német félnek minden esetben meg kellett szereznie a VfA engedélyét. Ugyancsak a VfA határozta meg a német exportcikkék dollárértékét, illetve a német exportőr felé a dollárbevételért fizetendő márkárat, és azt is, hogy a magyar exportcikkéért a német importőr milyen márkárat fizet.

Az egyezmény hatálya alá eső fizetéseket az ugyancsak szovjet igazgatás alatt álló Garancia- és Hitelbank (Garantie- und Kreditbank, Garkrebo) berlini pénzüzetnek az MNB-nél vezetett, kamat- és költségmentes dollár-elszámolású számlájáról intézték. Kivételes esetekben egyes ügyletek az

²⁰ A későbbiekben nem esik szó erről a szervezetről, inkább a VfA der SMAD dominált a kapcsolatokban.

árulistákon lévő vagy ott nem szereplő cikkekre vonatkozólag a klíring-rendszeren kívül is lebonyolíthatóak voltak.

Ha a magánjogi szerződések másképpen nem rendelkeztek, a kölcsönös áruszállítások ellenértékét (meg)hitelezés útján kellett előre átutalni, magyar export esetén a Garkrebo által a VfA megbízásából egy magyar pénzügyintézetnél közvetlenül a magyar exportőrnek nyitott akkreditív útján, behozatalnál pedig az importőr megbízásából valamely magyar pénzügyintézet által a Garkrebónál a VfA részére nyújtott meghitelezés révén. Az akkreditívek fedezésére szolgáló fizetések kizárólag a dollár-elszámolású számlán keresztül voltak lebonyolíthatóak.

A fizetéssel kapcsolatban az egyezmény a következőket írta elő: a német exportcikkek árát a VfA javára kell átutalni, szintén a VfA bocsátja a Garkrebón keresztül rendelkezésre a magyar exportcikkek dollárértékét. Az MNB az így átutalt és általa a magyar kedvezményezett, illetve annak bankösszeköttetése javára írt dollárösszeg forintértékét az export lebonyolításának igazolása után fizeti ki az exportőrnek, legfeljebb azonban „*a magyar importőrök forintbefizetéseit 100 000 dollár forintellenértékével megegyező összeg erejéig.*”²¹ A német szállítóknak a VfA a Külkereskedelmi Elszámoló Számla (Aussenhandels-Abrechnungskonto, AAK) nevű szerve útján a fenti számla egyenlegétől *függetlenül* fizeti ki a szállított áru márkaértékét (amit tehát saját maga határoz meg!), meghitelezi az importhoz szükséges devizát, és ő szedi be az importőröktől a behozott áru dollárértékének megfelelő márkaárát.

A márkaárak csak nagyjából tükrözik a valós dollárárakat, általában 1 dollár = 2,50 birodalmi márka (RM) árfolyamon számolnak. (A nyugati zónában átlagosan 1 dollár = 10 RM volt az átszámítási arány!) Ez híven tükrözte a szovjet fél azon szándékát, hogy a kölcsönös áruellátás biztosítása helyett saját anyagi gyarapodását tekintse elsődlegesnek az ilyen és ehhez hasonló, a partnerek számára előnytelen egyezményekkel. Aligha hihető ugyanis, hogy a dollár árfolyama a keletnémet területeken ennyivel erősebb lett volna, mint az amúgy geostratégiailag jobb helyzetben lévő nyugati országrészben. Ugyancsak hátrányt jelentett az import szempontjából, hogy a Garkrebo különböző mértékű jutalékot számított fel minden meghitelezett árutétel után.²² Emellett a VfA határozta meg a német exportőrök részére kifizetendő márkaárát is. Kölcsönös előzetes engedély alapján a számláról egyéb kifizetések is teljesíthetők voltak, például a magyar cégek németor-

²¹ 99-101. o., dátum és iktatószám nélkül.

²² MNB Üzletvezetőség Bo. 41/1947. sz. körlevele a megbízott pénzügyintézetekhez. Iktatószám: Bo. 6987/1947-I., Budapest, 1947. október 21., 109-110. o.

szági képviselőinek fizetése és egyéb költségeik átutalása, utazási költségek, stb. Ilyen esetekben a Garkrebo 1 dollár = 10,60 RM alapján számolt márkaértéket térített a kedvezményezettnek (négyszeres különbség!). Utazási célra dollárátutalásokat Németországból Magyarországra – egyelőre – nem teljesítettek. A dollárszámla egyenlegét minden naptári negyedév végén állapították meg. Ha valamelyik fél adósságát a rákövetkező két hónapon belül áruszállítással nem rendezte, és a ki nem egyenlített összeg a 200 000 dollárt meghaladta, a hitelező állam leállíthatta vagy csökkenthette a szállításokat mindaddig, amíg a fennálló deficit a fenti összeg alá nem süllyedt. Ha az egyezmény lejártakor bármelyik félnél tartozás állt fenn, az adósnak 3 hónapon belül áruszállítással kellett törlesztenie. Amennyiben ezt nem tette meg, a hiány dollárral vagy – megegyezés alapján – más devizával is kiegyenlíthető volt.²³

Az árucserre- és fizetési forgalom rendezése érdekében a magyar fél előadta elképzeléseit az export- és importtermékekre vonatkozólag. A szovjetek csak elvi szinten foglaltak állást ezekben a kérdésekben, úgy vélték, a mennyiségek és árak tekintetében az érdekelt cégeknek és szervezeteknek kell megállapodniuk. A magyar fél szabadon tárgyalhatott bármely német vagy szovjet vezetés alatt álló vállalattal, utóbbiak azonban minden esetben kötelesek voltak beszerezni a VfA hozzájárulását. Eltérően tehát a Bizóniával történt megállapodástól, ebben az esetben (még) nem írtak elő kontingenseket. Bizonyos termékek (ócskavas, bárium-szulfát, szilícium-karbid) felett a szovjetek rendelkeztek, ezekről a német szervek nem dönthettek. Végül a felek egy három hónapos szállítási tervet tartalmazó (export, illetve import) listát állítottak össze.

A-lista: Import Magyarországra (1947. augusztus 15. – novovember 15.)²⁴

Termék neve	Mennyiség	Egységár (USD)	Összár (USD)
Vetőburgonya	50 000 t	0,75/t	37 500
Vetőroz	500 t	2,48/t	1240
Zsák	65 db	2,00/db	130
Szerszámok gépekhez			4000
Fémipari szerszámgép			10 000
Textilgépek, alkatrész			60 000
Kötő- és szövőgéptűk			6000
Irodagépek	1000 db	102/db	102 000
Számológép (kicsi)	30 db	224/db	Összesen 12 500 (12 330 jön ki!)
Számológép (nagy)	10 db	561 /db	

²³ Uo.

²⁴ 103. o.

Elektrokorund	150 t	232/t	34 000 (34.800 jön ki)
Csiszolókorong	40 t		48.000
Földpát	60 t	10/t	600
Metilalkohol	25 t	180/t	4500
Papírok: a, írópapír	75 t	280/t	21 000
b, itatóspapír	15 t	280/t	4200
c, szűrőpapír	10 t	320/t	3200
d, rotációs papír	100 t	140/t	14 000
Különböző filmek			50 000
Bázikus dörgölőmassza (kályha)	20 t	76/t	1520
Folypát	150 t	16/t	2400
Nyomdagépek			40 000
Különféle áruk:			
a, kötőanyag csiszolókoronghoz	60 t	16/t	960
b, izzólámpa-ampullák	200 000 db	0,0025/db	5000
c, háztartási üveg			16 000
d, laboratóriumi üveg			12 500
e, ampullák			10 000
f, különböző			50 000
Összesen			554 050 (551 250)*

* A pontos végösszeg a különböző korrekciók révén eltérő. Néhány nem szereplő mennyiségi, illetve egységár-adatot magam írtam be ott, ahol a meglévő két adatból ki lehetett számolni a harmadikat.

B-lista: Magyar export (1947. augusztus 15. – november 15.)²⁵

Általában csak az összárát tünteti fel.

Termék neve	Összár (USD)
1. Mezőgazdasági cikkek	
a, zöldfőzelékek	161 000
b, lucerna	93 000
c, étolaj*	85 000
2. Kovaföld (5 kg próbaküldeményt kértek)	Ármejelölés nincs
3. Tölgyfakéreg-kivonat 20-30 százalékos	20 000
4. Furnir	20 000
5. Ceruza	24 000
6. Kerékpár köpeny és tömlő	85 000
7. Vegyes cikkek	
a, vazelin	16 000
b, különféle, ebből hegesztő és elektróda	24 000
Összesen	554 000 (528 000 jön ki)

²⁵ 105. o.

*Az étolaj kiszállítása csak a Gazdasági Főtanács engedélyével volt lehetséges.

A szállítási határidő (november 15.) egyes cikkeknel módosulhatott. Ócskavasat a német fél egyáltalán nem szállított, noha szinte valamennyi ország árucseré-forgalmi egyezményében szerepelt ez a kitétel. Fenyő fűrészárut pedig Magyarország nem vásárolt, mivel a jelzett ár (45-50 USD/m³) a világgpiaci árakhoz képest igen magas volt. A német/szovjet fél leginkább a magvak, kerékpárköpenyek, hegesztő elektródák, étolaj iránt érdeklődött. Bizonyos termékek, így a bányafa, szörme, súlypát, szilícium-karbid ügyében a Szovjet Katonai Közigazgatás külkereskedelmi osztálya volt illetékes, ezek felől a német hatóságok (változatlanul) nem dönthettek.

Megállapodás született arról is, mely cégek foglalkoznak majd a kivitellel, illetve behozatallal.²⁶ Érdekes megfogalmazást tett ugyanitt egy jegyzőkönyv tanúsága szerint *Blénessy* miniszteri titkár. Szerinte ugyanis téves az a magyar felfogás, hogy a német ipar termelése megszűnt vagy teljesen visszaesett. A jóvátétel címén leszerelt üzemeket már helyreállították, a szovjet zónában meglévő német ipari kapacitás az 1938-as szinthez viszonyítva 80-90 százalékban szállítóképes. Technika és munkaerő tekintetében nincs probléma, csupán a nyersanyaghiány okoz gondot. Nyugatról ugyanis nehezen jut be vas és acél. A barnaszén-ellátás kielégítő, kokszot Lengyelországból kapnak, a textilipar szinte teljesen ép, és a gépipar is oly mértékben leterhelt, hogy 6-8 hónapos határidővel szállít csak árut a megrendelőknek. Szerinte összességében a német ipar 1938-hoz viszonyítva mintegy 50 százalékban termelőképes.²⁷

A második egyezmény

Blénessy szavaiban lehetett bizonyos fokú igazság, ha részletesebben megvizsgáljuk a következő terminusra kötött kereskedelmi megállapodást, amelyet 1948. június 30-án írtak alá a felek. Ez kölcsönösen 2,8–2,8 millió dolláros árucseré-forgalmat irányzott elő. Eredetileg a következő év júniusáig volt érvényes, de lejáratát később 1949. szeptember 30-ra módosították. A német fél ugyanis már a szállítások megkezdése előtt kérvényezte a kontingensértékek felemelését. A magyar kormány ehhez hozzájárult, végül összességében mintegy 6 millió dolláros forgalmat bonyolított le a két fél.

²⁶ 109. o. (Lásd a 21. sz. jegyzetet.)

²⁷ A Tárcaközi Külkereskedelmi Értekezlet 117. sz. jegyzőkönyve 4/a. 1947. augusztus 25.

Egyúttal 500 000 dolláros overdraftban is megegyeztek. Ez már konkrét kezeteket biztosított a szállításokhoz, ami mindenképpen előrelépésnek számított a korábbi elvi szintű megállapodáshoz képest.²⁸

A magyar kivitel legfontosabb tételei a következők voltak: mezőgazdasági cikkek, ásványolaj-termékek, hengerelt áruk, szerszámgépek, vetőmagok, gyógyszerészeti alapanyagok, stb. A német fél elsősorban különféle vegyianyagokat, speciális gyógyszereket, filmet és fotópapírt, elektrokorundot, szerszám- és egyéb gépeket, járműveket, műszereket, jénai üvegárut stb. ajánlott fel. (Egy betoldás is jelzi az eredeti dokumentumban, hogy a felek végül a fenti előirányzattól lényegesen eltérő áruforgalmat bonnyolítottak le.)

Az elszámolások továbbra is dollárban bonyolódtak, de a technikai feltételek több ponton megváltoztak. A Német Gazdasági Bizottság (Deutsche Wirtschaftskommission, DWK) és a Garkrebo megállapodtak a Magyar Nemzeti Bankkal az új fizetési rendszerről. Az MNB Budapesten „Elszámoló Számla 1948” (Verrechnungskonto 1948) néven nyit számlát a Garkrebo-nak, utóbbi ugyanilyen elnevezéssel az MNB-nek. Ezek kamat- és költségmentes dollárszámlák. *„A kölcsönösen küldött jóváírási értesítéseket a másik intézet kifizetési rendelkezéseknek tekinti, amelyeknek alapján a jóváírást teljesítő intézet számlája megfelelő megterhelést nyer.”*²⁹ A két bank az értesítések alapján szükséges jóváírásokat a kedvezményezett javára összesen 500 000 dollár összeghatárig akkor is kifizeti, ha az elszámoláshoz az illető pénzügyintézet számláján nincsen ekkora fedezet (overdraft). Mivel a dollár és az újonnan bevezetett keletnémet márka között nem volt rögzített arány, a Garkrebo a dollárhoz viszonyítva átlagosan 1:3,33 alapon számolt. A német exportcikkek márkaára azonban továbbra is a dollár értékétől *függetlenül* lett megállapítva. Az árárány általában árucikkenként változott, de többnyire 1 dollár = 2,50-3,00 márka között alakult. A dollárárak tekintetében a magyar exportőröknek és a DWK-nak kellett megegyezniük. A Garkrebo és az MNB megállapodott abban is, hogy bár az új szerződés formálisan nem a régi meghosszabbítását jelentette, az MNB-nek a Garkrebo-nál vezetett régi számláján lévő tartozás automatikusan átkerült az újonnan megnyitott „Elszámoló Számlára.”

A jóváírási értesítőkön rögzíteni kellett a következőket:

- az importőr cég neve, címe,
- a jóváírt összeg USA-dollárban,
- a jogosult (exportőr) neve, esetleges bankösszekötötése és címe,

²⁸ Bo. 6987/1947. sz. ügyirat elintézése, 111-117. o.

²⁹ 92. o.

- az átutalás pontos jogcíme, árullenérték vagy áruszállítás mellékköltsége esetén az áru megnevezése és mennyisége,
- az ügyletre vonatkozó számla kelte és esetleges száma.

Az MNB Devizapénztára a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól (PMKB) vette át az importmegbízásokat, de csak a teljes adatsoros (mind az öt fenti kérdést megválaszoló) dokumentumokat fogadta el. A Németországból érkező értesítéseket a DWK továbbította. Ugyancsak a DWK számitotta át a márkában felmerülő költségeket dollárra a magyar félnek, ami azonban a feketepiaci árfolyamnak mindössze 1/20 részét jelentette! Ezért a hazai importőröknek ügyelniük kellett arra, hogy erre lehetőleg ne kerüljön sor, figyelmeztették is őket, hogy igyekezzenek minden költséget amerikai valutában rendezni, illetve igazolni. A Magyarország felé felmerülő forint-költségeket a németek részére ugyanakkor a PMKB a mindenkor budapesti hivatalos forint/dollár árfolyamon számolta át az amerikai devizára, ami a stabilizációnak köszönhetően sokkal kiszámíthatóbb volt, mint a keletnémet gyakorlat.

Ha valamely fizetés meghaladta az 5000 dollárt, a jóváíró banknak távirati értesítést kellett küldenie a másik félnek, minden hónap végén pedig kölcsönösen számlakivonatot cseréltek, melyen az adott hó összes tranzakciója szerepelt. Végül megegyeztek abban is, hogy a két fél között minden felmerülő probléma esetén az Államközi Csoport nevű szerv közvetít majd.

Átutalásra kerülhettek:

- olyan áruk ellenértékei, amiket a megállapodás keretében szállítottak,
- ezen szállítások mellékköltségei,
- valamint a két ország illetékesei által jóváhagyott fizetések.

A Németország szovjet megszállási övezetéből érkező árukat „*franco vagon német-csehszlovák határparitásban, a Magyarországról indítottakat pedig franco vagon magyar-csehszlovák határparitásban kell számláznia a feleknek.*”³⁰ A számlázás kizárólag USA-dollárban történt. A német cégek részéről felajánlott, illetve igényelt dollárárakat a DWK határozta meg, és ezektől függetlenül a márkaárakat is ő írta elő. Amennyiben a két állam hatóságai engedélyezték az ügylet(ek) utólagos kiegyenlítését, az ellenértéket mindkét irányban előre át kellett utalni. A szovjet zónából történő szállítás esetén a PMKB nyitotta meg a hitelrész a Garkrebonál, magyar kivitelnél pedig a német pénzügyintézet a PMKB-nál.

Fizetések Magyarországról a szovjet megszállási övezetbe:

³⁰ Bo. 6987/1947. sz. ügvirat II. elintézése. 1947. november 22.

Ha a magyar adósok (importőrök) igénylését pozitívan bírálták el, átutalást a szovjet zónába úgy teljesíthettek, hogy dollárban kifejezett fizetési kötelezettségük hivatalos középárfolyamon számított forintellenértékét a PMKB útján az MNB Devizapénztárához térítették. Az MNB a tartozás dollárösszegét a Garkrebo „Elszámoló Számla 1948” nevű számláján írta jóvá, mindig a VfA der SMAD javára. A szovjet zónabeli hitelezőt a VfA alá tarozó AAK fizette ki. Amennyiben az AAK a német exportőrnek márkaösszeget folyósított, a PMKB a dollárjövőírásra vonatkozó megbízásában a fentebb felsorolt adatokat volt köteles közölni az MNB Devizapénztárával.

Fizetések a szovjet meszállási övezetből Magyarországra:

A német adósok (importőrök) dollártartozását a Garkrebo (mindig a VfA der SMAD alapján) az MNB nála vezetett „Elszámoló Számla 1948” nevű számláján írta jóvá. Az importőrök a fenti megbízás feltételül szolgáló márkabefizetéseiket az AAK-nál teljesíthették. Az MNB a Garkrebo jövőírási értesítése alapján a számláján jóváírt dollárösszegnek a budapesti hivatalos devizaárfolyamon számított forintértékét az általános rendelkezések figyelembevételével mellett számolta el a magyarországi kedvezményezettnek (exportőrnek).³¹

A harmadik egyezmény

Az 1948-ban aláírt szerződés hatálya végül is 1949 szeptemberének végéig tartott. Hosszas tárgyalások után (szeptember 29. – október 17. között zajlottak Budapesten a megbeszélések) október 19-én írták alá az új egyezményt, melynek érvényessége visszamenőleg október elsejétől 1950. december 31-ig tartott. Mindkét fél 11-11 millió dolláros áruvolument határozott meg. A magyar export mintegy háromnegyede továbbra is élelmiszer (azon belül elsősorban hús, az összes export fele) volt, ipari termék csak kisebb mennyiségben került kiszállításra, legjelentősebb tételét az alumínium termékek csoportja jelentette, ami az összes kivitel 3,5 százalékára rúgott.³² A német fél 40 százalékban nyersanyagok, félkész termékek (ebből faféleségek 23 %, vegyszerek 10 %) szállítását vállalta, ezenfelül főként gépek (30

³¹ Uo.

³² Ebből a dokumentumból több tételt kihúztak, míg egy másik, utólag összevágott iratban szerepelnek ezek a termékek is. Így például szó esik 10 millió dollár értékű állati termékről, melyből 8 milliót élelmiszerek alkottak.

%) és szerszámok (10 %) szerepeltek a listán.³³ Az október 1. előtti kötések a régi, az ezt követően aláírtak már az új kontingenst terheltek. Az elszámolási hitelkeret a háromszorosára, 500 000 dollárról 1,5 millióra emelkedett. Továbbra is érvényben volt a franco magyar-csehszlovák, illetve csehszlovák német határparitás. Ugyancsak nem változott az elszámolás rendszere, az 1948 szeptemberében aláírtak továbbra is érvényesek voltak. Változást jelentett ugyanakkor, hogy a klíringszámlákon ezentúl nem lehetett jóváírni a költségeket, hanem minden szolgáltatás vagy egyéb felmerülő mellékes kiadást dollárban, vagy a hivatalosan magas márkárfolyamon kellett megfizetni. Miközben a tárgyalások zajlottak, megalakult a keletnémet kormány, mely egyben a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) létrejöttét is jelentette. (*Georg Handke*, a budapesti megbeszéléseket folytató német delegáció vezetője kapta meg a külkereskedelmi tárcát.³⁴) Ugyancsak újdonság volt, hogy október 1-től a Garkrebo helyett az újonnan alakult Német Jegybank (Deutsche Notenbank) intézte a külföldi államokkal kapcsolatos fizetési forgalom lebonyolítását. Egyúttal alapszabályt is cseréltek a Magyar Nemzeti Bankkal.³⁵ A dokumentum ismét részletezi a fizetési forgalom szabályozását, ezek azonban nem változtak a korábbiakhoz képest. Kompenzációs ügyleteket csak kivételes esetekben engedélyeztek, kizárólag akkor, ha az adott ügylet más módon nem volt lebonyolítható, és a tranzakcióhoz különleges érdek fűződött. A függőben lévő korábbi eljárások ugyanakkor még hat hónapig lebonyolíthatóak voltak.

Még el sem kezdődött a végrehajtás, amikor a német fél táviratilag, majd a DWK ügyvivőse által Budapesten személyesen is nyomatékosan kérte, hogy a kontingenslistákat egyfelől magyar élelmiszerszállítmányokkal, másrészt ellentételezéseképpen német iparcikkokkal, gépekkel és alapanyagokkal emeljék fel 3-3 millió USA-dollárral. A magyar kormány ehhez elvi hozzájárulását adta, konkrét megállapodás azonban az adott időpontban még nem jött létre. Nehézségek mutatkoztak a vasúti szállítás körül is. Ez arra utal, hogy a már 1947-ben elhatározott (és időnként valóban összeült) rendszeres vasúti konferenciák két év elteltével sem tudtak dűlőre jutni bizonyos alapvető kérdésekben.³⁶

1950 utánra vonatkozó adat ez esetben sem áll már rendelkezésre az anyagban. Valószínűleg azért nem, mert az 1949-ben megalakult KGST tel-

³³ A 40 százaléknyi részesedésen belül eredetileg 9 százalékkal műszerek és autókatrészek is szerepeltek, de utólag ezt a tételt is kihúzták. (94-96. o.)

³⁴ Bo. 6987/1947. sz. üggyirat IV. elintézés, 122. o., dátum nélkül.

³⁵ Bo. 6987/1947. sz. üggyirat III. elintézés, 118. o., 1949. október hó (nap nélkül).

³⁶ Lásd fentebb.

jesen új szellemben szabályozta a tagállamok közötti kereskedelmet, ennél fogva az „ódivatú,” kvázi kapitalista alapokon nyugvó szerződésekre sem volt többé szükség. (Már csak azért sem, mivel a tagállamok, így Magyarország és az NDK is áttértek a kölcsönös rubel-elszámolásra.)